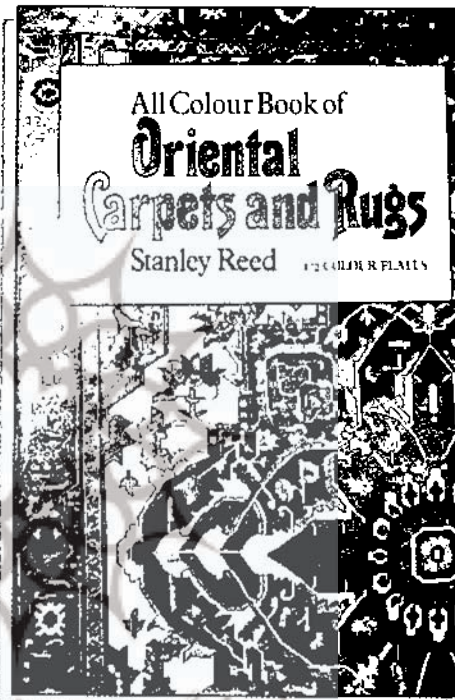
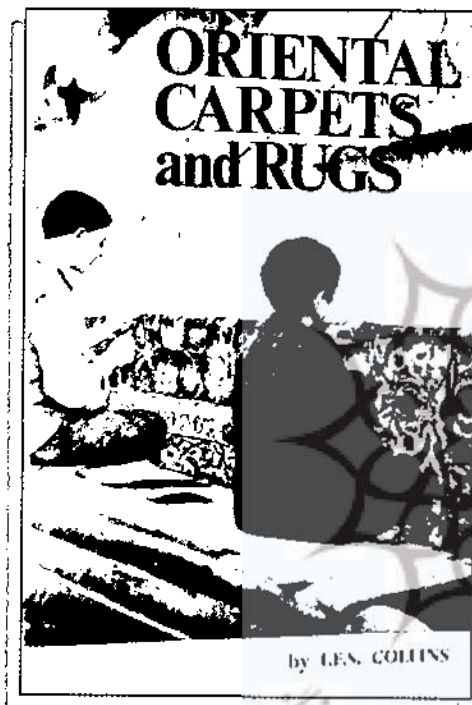

کتابشناسی فرش ایران

در یک گفت و گو

پروژه اسکاوه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

به دوره‌ای از تاریخ می‌کنیم (مثلاً از انقلاب مشروطیت تا زمان معاصر و یا...) و در انتها روش تنظیم و بازیابی مطالب را چه از نظر تدوین‌کننده و چه از نظر خواننده مشخص می‌کنیم.

معمولاً این نوع مرجع‌شناسی‌ها به ترتیب «الفبایی» نام مؤلف تنظیم می‌شود و اطلاعاتی که ذیل هر سرشناسه می‌آید بعد از نام مؤلف، عنوان منبع، نام مترجم (در صورت ترجمه بودن اثر)، نام ناشر، محل انتشار، سال انتشار (و اطلاعات دیگری بسته به نیاز مجموعه، از قبیل تعداد صفحات، مصور بودن و غیره) به خواننده ارائه می‌شود. یادمان باشد برای یک چنین مرجع‌شناسی، منابع را ممکن است به دو دسته مستقل و غیرمستقل تقسیم کنیم. منابع مستقل، منابعی است که گزارش‌ها به طور مستقل و جداگانه به فرش اختصاص دارد و منابع غیرمستقل منابعی است که گزارش‌ها و تحقیقات فرش در نشریات مختلف به انضمام مطالب دیگر

قانونی، مصوبات دولتی، طرح عمرانی، آمارهای گمرکی، صورت‌مجلس، قرارداد، اعلان‌های حراج، پیام‌های نمایشگاهی، جزوه‌های درسی، پوستر، بروشور، تمبر، فیلم، عکس، اسلاید، مجموعه‌های طرح، نقش و رنگ و همه آن چیزهایی که یک پژوهشگر را می‌تواند برای کارهای پژوهشی در زمینه فرش یاری دهد قلمداد می‌شود.

مسلم است چنان‌چه در تدوین این کتابشناسی که بهتر است نام آن را «مرجع‌شناسی» بگذاریم از روش علمی «سرشناسه کردن عوامل اطلاعاتی» بهره‌گیری کار ساده خواهد بود.

به این ترتیب که، ابتدا تنوع مواد اطلاعاتی را مشخص می‌کنیم (مثل کتاب، پایان‌نامه، مقاله و...) و بعد «زبان» مجموعه را تعیین می‌کنیم (مثل، فارسی، انگلیسی و...). سپس سراغ «مکان» این مجموعه (تهران و شهرستان‌ها و درگاهی ایران و خارج از ایران) و بعد از آن «زمان» انتشار را محدود

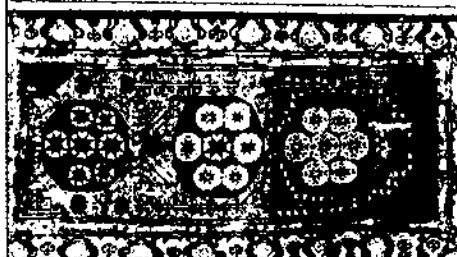
بررسی کتاب‌ها و منابع موجود در زمینه هنر و صنعت فرش به لحاظ قدمت این هنر، در ایران و همچنین به علت حجم کثیر منابع فرش کارچندان آسانی نیست. ماهنامه (کتاب ماه) برای شناخت بیشتر در زمینه کتابشناسی فرش گفت و گویی با آقای فضل‌الله حشمتی رضوی که اولین مجموعه کتابشناسی فرش ایران را در سال ۱۳۶۸ تدوین نموده‌اند، ترتیب داده است که در زیر می‌خوانید:

○ آقای حشمتی رضوی، می‌خواستیم نظر شما را در زمینه کتابشناسی فرش جویا شویم، لطفاً روش، دامنه و قلمرو این کار را تشریح فرمایید.

● شناخت و راهیابی به منابع و مواد اطلاعاتی موجود در زمینه فرش دستباف بدیهی است که منحصر به «کتاب» نیست. بلکه کلیه مواد اطلاعاتی در زمینه فرش از قبیل: کتاب، مجله، روزنامه، ماهنامه، سالنامه، پایان‌نامه، فیلم‌نامه، دستورالعمل، سخنرانی، میزگرد، مصاحبه، لوایح

HERMANN HAACK ORIENTAL RUGS

AN ILLUSTRATED GUIDE

Seven Hundred Years of ORIENTAL CARPETS

ATED BY
INGFIELD DIGBY

Walter A. Hawley ORIENTAL RUGS ANTIQUE & MODERN

with
over 100 illustrations,
including 11 in
full color

urt Erdmann

Rugs and Carpets

Arthur U. Ditley

Edited by M. S. Dimand,
Curator of Near Eastern Art,
Metropolitan Museum of Art

ORIENTAL RUGS

M. S. DIMAND / JEAN MAILEY

مورد فرش شرقی به خصوص فرش ایران بود از خارج از کشور به دستم رسید که بسیار ذیقیمت است ولی این کار به علت مضیقه مالی سازمان مذکور در نیمه راه متوقف شد.

○ به این ترتیب سرانجام کار کتابشناسی فرش به کجا انجامید؟

● قسمتی از کار انجام یافته است، (حدود ۹ هزار مدخل)، ادامه‌اش موقوف به همکاری سازمانی است که نیاز به کتابشناسی فرش داشته باشد و آن را تدوین و چاپ نماید.

○ راجع به مستندسازی اسناد و مدارک فرش و ایجاد مرکزی در این زمینه چه اقدامی صورت گرفته است؟

● متأسفانه هیچ کار، هیچ سازمانی هم به فکر این کار نیست. شخصاً رونوشتی از اسناد و مدارک فرش را که از اواخر دوران قاجار تا این زمان باشد تهیه کرده‌ام. شاید زمانی آنها را چاپ کنم ولی

● راجع به کتابشناسی فرش فعالیتی صورت گرفته ولی راجع به مستندسازی اسناد و مدارک فرش هیچ‌گونه اقدامی به عمل نیامده است. در سال ۱۳۶۸ با کمک آقای حسن بیگی مدیر انتشارات سازمان صنایع دستی جلد اول کتابشناسی فرش ایران را برای سازمان مذکور تهیه کردم. این جلد مخصوص منابع فارسی کتاب‌های فرش بود که تا سال ۱۳۶۸ منتشر شده بود. در نظر بود منابع غیرفارسی هم در مجلدات دیگری فراهم آید که این کار با پایان یافتن مأموریتم در سازمان صنایع دستی موقوف ماند. در سال ۱۳۷۳ به موجب قراردادی که با سازمان میراث فرهنگی کشور به امضاء رسید قرار شد کار کتابشناسی فرش را در یک طبقه‌بندی وسیع به انجام رسانم. کار یک سال ادامه داشت و بسیاری از فیش‌ها هم آماده شد و حتی کاتالوگ‌هایی هم که محتوی عناوین و فهرست‌هایی از منابع مختلف در

تدوین یافته است. این تقسیم‌بندی و تقسیم‌بندی‌های دیگر از قبیل فرایند و مراحل تولید، کارخواننده مجموعه را تسهیل می‌کند. البته در آخر مجموعه هم انواع فهرست‌ها (فهرست مؤلفان، مترجمان، ناشران، عنوان‌ها، کتابخانه‌ها و بانک‌های اطلاعاتی) را باید مشخص کرد.

بدیهی است چنانچه این مرجع‌شناسی به فعالیت پرداخته‌دار دیگری مبدل شود که بتواند یک مرکز دکومانتاسیون را به وجود آورد بانک اطلاعات فرش را تکمیل کرده‌ایم. می‌دانید Documentation که شاید به آن «مستندسازی» بتوان گفت به فعالیتی اطلاق می‌شود که وظیفه‌اش شناسایی، تهیه، تجزیه و تحلیل، آمادگی‌سازی، نگاهداری، بازتابی و اشاعه مدارک است.

○ آیا تا به حال در ایران راجع به کتابشناسی فرش و پس از آن راجع به ایجاد مرکزی برای مستندسازی مدارک فرش کاری انجام شده است؟

چادر نشینان شاهسون

SHAHSAVAN NOMADS

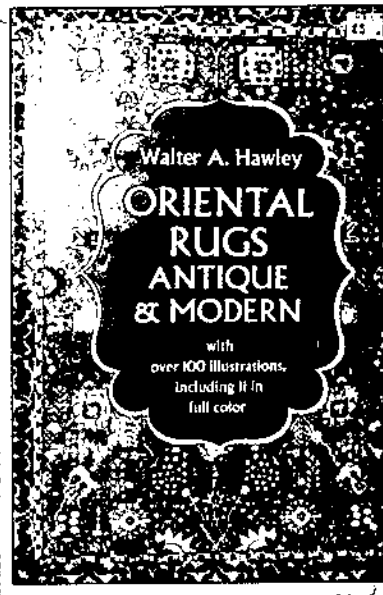

شاهسون‌ها از سال ۱۹۵۰، یکی از بزرگترین و عمده‌ترین طایفه‌ها و قبایل در شرق بوده‌اند. منسوجات آنها، موضوع مجلات متعددی به زبان‌های خارجی بوده است.

این کتاب، همان طور که پروفسور ریچارد تاپر (Richard Tapper) از مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی لندن به آن اشاره می‌کند، یک اثر تحقیقی جهت آشنایی مردم ایتالیا با شاهسون‌ها و فرهنگ چادرنشینی ایرانی است.

کتاب در ۱۲۵ صفحه، همراه با تصاویر و طرح‌های متعدد و با قیمت ۲۲۰۰۰ لیر در ایتالیا منتشر شده است. منبع:

International Carpet and Textile Review
Winter 1999,2000 - Issue 22

در زمینه فرش در ایران به چاپ رسید کتاب کوچکی است که در (مطبعه فاروس طهران) در تاریخ (دوم جدی اورنیل ۱۳۳۲) یعنی حدود ۹۰ سال پیش به چاپ رسیده است. این کتاب با عنوان «تجارت قالی رنگین به رنگ‌های جوهری» است که به دو زبان فارسی و فرانسه انتشار یافته است. موضوع کتاب گزارش هیأت تحقیق درباره شکایت بازرگانان فرش ایران است که با عبارت «راپرت کمیسیون فوق‌العاده تحقیق به حضور هیأت وزراء عظام دامت شوکتهم» مشخص شده است. این کتاب نه تنها از نظر تاریخیچه صنعت فرش ایران بلکه از نظر اجتماعی و سیاسی و همچنین از نظر ادبی که گزارش اداری نود سال پیش ایران را نشان می‌دهد فوق‌العاده واجد اهمیت است.

و اما یکی از بهترین کتاب‌های تحقیقی فرش، دوره سه جلدی دستبافت‌های عشایری و روستایی فارسی بانضمام مجلد چهارم آن به نام «شاهکارهای فرش‌بافی فارس» اثر پژوهنده گرامی، دکتر سیروس پرهام است. مجلد چهارم این دوره به دو زبان فارسی و انگلیسی دستاورد ۲۵ سال پژوهش مداوم علمی و انتقادی نویسنده است که کاوش‌های او در اصل و منشاء نقشمایه و نگاره‌ها و چگونگی تصور و تحول آنها انبوهی از مدارک نهفته را آشکار می‌کند که گاه ریشه در دوران‌های پیش از تاریخ دارد و به قول خود پژوهشگر بسیاری از بدفهمی‌های رایج درباره فرش‌بافی فارس را از میان برداشته است. از نظر تصویرگری فنی فرش، کتاب دوزبانه دو جلدی «شاهکارهای فرش ایران» که به کوشش شرکت سهامی فرش ایران در سال ۱۳۵۲ انتشار یافت هنوز هم جذاب و جالب است. این کتاب که در روی یک صفحه عکس تمام رخ فرش و در پشت آن شناسنامه فرش به انضمام تصویر از پشت فرش در مساحت یک دسی‌متر مربع از اندازه اصلی جهت نشان دادن تعداد گره و رج‌شمار و ظرافت فرش است درج شده است.

مترصد هستم مرکزی برای مستندسازی این اسناد فراهم آید تا با همکاری مرکز مذکور این اسناد در آنجا مستقر، طبقه‌بندی و اشاعه شود. ظاهراً چند مؤسسه هم که به تحقیقات فرش می‌پردازند، از این امر که ضروری‌ترین وسیله تحقیقات فرش است غافل مانده‌اند، بقیه نهادهای فرش هم به کار تولید و بازرگانی این کالا پرداخته‌اند.

○ ممکن است در یک جمع‌بندی کوتاه، مهم‌ترین کتاب‌های فرش را که جنبه پایه و مرجع داشته باشند اعم از فارسی و خارجی ذکر بفرمایید.

● با آنکه ما ایرانی‌ها بافنده فرش بوده و هستیم ولی تحقیقات فرش و تدوین کتاب‌هایی درباره فرش دستیاف اکثراً به وسیله غربیان صورت گرفته است. این کتاب‌ها بیشتر تحت نام Oriental Rugs and Carpets آمده است. معروف‌ترین کتاب‌های فرش که راجع به فرش ایران به طور مستقل انتشار یافته است پنج کتاب مهم زیر است که به عنوان کتاب مرجع شناخته می‌شود:

1. Pope, Arthur Upham, ed, A Survey of Persian Art, 16 Volumes, Ashiya, NewYork, Tehran, 1977
2. Edwards, A.C, The Persian Carpet, London 1953 (389P).
3. Gans - Ruedin, E, The Splendor of Persian Carpets, NewYork Rizzoli, 1978 (596P).
4. The Carpets of Persia, Tattersall, C.E.C, London 1931
5. Michael.C. Hillmann, Persian Carpets, University of Texas Press, Austin, 1984, 98P.

کتاب «قالی ایران» نوشته سی سیل ادواردز به ترجمه مهین دخت صبا ابتدا در سال ۱۳۵۷ و سپس در سال ۱۳۶۸ به فارسی انتشار یافت که از عمومیت بیشتری در ایران برخوردار است. کتاب «قالی ایران، شاهکار هنر» نوشته کتزر رودن که تصویر اکثر قالی‌های نفیس ایرانی را در موزه‌های جهان به همراه دارد. کتاب مذکور در سوئیس ابتدا در سال ۱۳۵۷ به چاپ رسید ولی بعد از پیروزی انقلاب مقدمه آن اصلاح شد و در چاپخانه شرکت افست تهران با اصلاحات به چاپ رسید. مجلدات دوگانه «قالی» هم در مجموعه گرانقدر «بررسی هنر ایران» اثر ماندگار پروفسور پوپ از معتبرترین بررسی‌ها در زمینه فرش ایران است که جای خود دارد. کتاب «قالی‌های ایرانی» اثر مایکل هیلمن بیشتر مربوط به نمادپردازی در قالی ایرانی است. او در استدلال نظرات خود با شاهد آوردن دانشمندی چون اریک شرودر و سیدحسین نصر نمادهای فرش ایران را از یک جهان نگری اسلامی روایت می‌کند. به این جمع مناسب است کتاب «فرش‌های ترکمن» اثر بوگولیویف ترجمه نازطباطبایی دیبا منتشره در سال ۱۳۵۶ را افزود. گرچه این کتاب همان طوری که از نامش بر می‌آید فرش‌های یک منطقه (ترکمن) را مورد پژوهش قرار داده است.

قدیمی‌ترین کتاب مستقلی که در زبان فارسی